

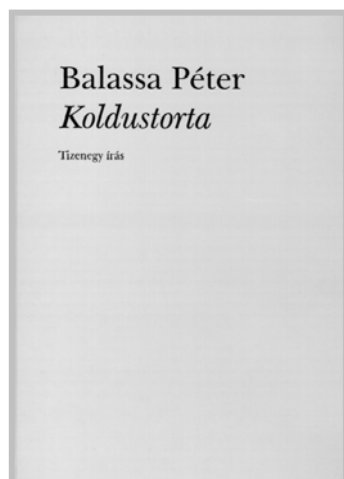
„Írás”: a „tárgyszeretet” műfaja

BALASSA PÉTER: KOLDUSTORTA. TIZENNÉGY ÍRÁS

Balassa Péter könyvének alcíme: „tizennégy írás”, nem szokványos közlés. Szokatlanságát nem annak köszönheti, hogy Nemes Nagy Ágnes *64 hattyú* című nevezetes tanulmánykötetére utal. Az alcímek, közismerten, legtöbbször műfajt jelölnek; talán a gyöngébbek kedvéért mondják, hogy „elbeszélések”, „novellák”, „regény”, azt is néha, hogy „versek”, szinte kötelezően, hogy „válogatott”, vagy „válogatott és új versek”. Valóban csupán a gyöngébbek kedvéért állna könyvek alcímében oly sokszor műfajmegjelölés? Alighanem ebben is, mint annyi más látszólag szokványos közlésben, többről van szó. Vagy éppen másról, nemcsak egyszerű műfajmegjelölésről. Mert aligha hihető, hogy az olvasó megtévedne, ha regényt, elbeszélést, verset olvas, vagy ha könyvet vesz a kezébe és a szöveg műfaji hovatartozására kíváncsi. Azt azért elég jól lehet tudni, hogy mi van a könyvben, ha kézbe vesszük, főként, ha olvassuk is. Mire való akkor az alcímekben oly sokszor olvasható műfaji megjelölés? Az

alcím „architextuális” kapcsolatteremtés, ám ez a kapcsolat „néma”, ahogyan Gérard Genette mondja, mert a szöveg sohasem veszi magát valaminek, hanem a szerző, az olvasó, a kritikus mondja rá, hogy „regény”, „elbeszélés” vagy valami más. Ez a „rámondás” azonban nem ártatlan és nem semleges tevékenység, hiszen a szöveget valamely, mondjuk műfaji rendszer részének veszi, és ha annak vette, akkor onnan kezdődően már igényeket, mondjuk éppen műfaji igényeket és elvárásokat támaszt vele szemben. A rendszerbe tartozva a szövegek pedig kapcsolatokat teremtenek más szövegekkel. Balassa Péter könyvének alcímében a számnév Nemes Nagy Ágnes könyvének szövegeivel teremti ilyen „néma kapcsolatot”, ám mivel teremt, milyen rendszerrel, milyen műfaji elvárásokkal és igényekkel az „írás”, ami az alcím kontextusában műfajnév, aligha vehető másnak.

Balassa Péter könyvének alcíme kihívás. Akár botrányceltésnek, polémianak, ellenszegülésnek is vehető. A kollokvialis beszéd régóta használja már az *írás* szót változatos, egyes, pontosan meg nem nevezhető műfajok, beszéd és írásformák meghatározására, de rendszerint csak akkor, ha nem kell valamit nyomban eldönteni, ha nem kell azonnal valamely műfaji rendbe sorolni az írást. Ezen kívül a publicisztikát, a cikket, a kommentárt, esetleg vitairatot mondjuk írásnak, az elbeszélést, a novellát az előbbiekkal és az irodalmon élősködő diszkurzusokkal együtt legfeljebb prózának, bár ezt a műfajmegjelölést

Magyar Írószövetség – Belvárosi Kiadó
Budapest, 1998
94 oldal, 780 Ft

Ottlik Géza magának foglalta el. Más szóval, ha nem dönthető el, vagy nem is kell nyomban eldönteni, esetleg jobb el sem dönteni, hogy mely műfaji rendszerbe sorolható egy-egy szöveg, akkor mondjuk rá – szerzők, olvasók, kritikusok –, hogy *írás*. Balassa Péter elég jól ismeri a műfajokat. Gérard Genette textualitáselmélete sem lehet idegen tőle, aligha hihető tehát, hogy a megnevezés elkerülése, elhalasztása szándékával írta könyvének alcímébe azt, amit odaírt. Hogy így van, akkor az „írás” ebben az alcímbe valóban provokáció.

Kit és miért „provokál” Balassa könyvének műfajnevével?

Azt az alcím egyértelműen kimondja, hogy könyvében változatos témákról, változatos módon ír a szerző könyvéről és irodalmi jelenségekről, a hagyomány és a jelen irodalmi értékeiről, de közben az irodalom életéről és eseményeiről, más művészeti közlésformákkal való találkozásokról is beszél, emlékezik is, gyermekora, az öneszmélés egy-egy személyiségformáló történetére. A könyvben tehát van irodalomtörténeti tanulmány: Vörösmarty „újraolvasása” részben Heidegger Hölderlin-interpretációinak nyomán; van esszé Tolsztoj naplóiról, Julien Barnes *Flaubert papagája* című „élvezetes” könyvéről és Závada Pál *Jadviga párnája* című híres regényéről, valamint elemzés olvasható Baka István egy novellájáról. A *Koldustorta* még három beszélgetést, interjút tartalmaz Bán Magdával, L. Molnár Máriával és Hajdu Istvánnal a hetvenes, nyolcvanas évek prózáírásáról, a lehetséges és állandóan alakuló irodalmi értékrendről, könyvekről, irányokról, vitákról, melyeknek Balassa is résztvevője, paradigmaváltásokról és az irodalomtörténetről, arról, hogy mit hagytak a korábbi nemzedékek örökségbe megoldatlanul a mai irodalom számára, az új irodalom törekvéseiről, a történetmondás változásairól, arról, hogy az irodalom számára

a történet az, ami a képzőművészet számára a kép... Mindenről tehát, ami egy-egy jó irányított beszélgetés során felmerülhet, eszébe juthat a kérdezőnek vagy a válaszolónak. Ezek a szövegek „megírt beszélgetések”, ezért sorolhatók a tizen-négy írás közé. A leírt vagy megírt beszélgetés stilizált és retorizált párbeszéd, és így alapvetően különbözik a hangos beszédétől. És végül a könyv harmadik részében a címadó *Koldustorta* című írás, amelynek azonban elkülönítő alcíme van: „szinopszisok”. A szinopszisok itt, összesen három, számmal jelölt szöveg – régi jelenetek, emlékképek – *kilépés az írásnak*, mint műfajnak a keretéből, utalás valami másra, ami túl van, kívül van az íráson, alapjában azonban még mindig írás, mert nem lehet más, de már nem önmaga, hanem annak kimondása, hogy van még valami, van valami az íráson túl; a kép, az emlék – és álmkép, az egyetlen pillanatba sűrítendő lét- és világtapasztalat. Mi mondható rá arra a szövegre, amely „túl” az íráson szavakkal elmondott kép? Szinopszis?

Ez a „túl”, mintha Nádasdy Ádám szép *Túl* című versére hangolódna („Talán másutt vagyok...”), nem az írás megszakítása, abbahagyása; ellenkezőleg, kimozdulás a szakmának értett írás keretéből, elmozdulás az irodalomról való beszéd szótárától az irodalmi, akár azt is mondhatnám, a szépirodalmi diszkurzus felé. Balassa Péter írásainak – ennek a tizen-négynek is – éppen azért lehet különös hangulata, a „különös hangulat” itt érték- és minőségjelző, mert gondolkodásában és írásmódjában megvan az a nem mindennapi készség, hogy a szakértelem, a szakszerűség, mondjuk a kritikus szakmájának művelése magas színvonalon, egy-egy indulattal és szenvedéllyel, sokszor „csak” hangulattal telített mondat nyomán mást is mond, mint amit (hagyományosan) a kritikusnak mondani illik; ez a más pedig – ha úgy tetszik – műalkotás létmódjának

jegyeit építi a szakértő és a szakértelem műveleteibe. A Bán Magdával folytatott Közös igazság-várákőzés című beszélgetés végén mondja Balassa Péter, hogy „irodalomról akkor tudunk szakszerűen beszélni, ha szeretjük a tárgyat”. Sőt, kiemeli, hogy „egyedül a szeretet tartozik a tárgyhoz”. Ezért haragudni szoktak rá, mondja. Nagy kár, ha ez így igaz, mert mért kellene vajon haragudni valakire, amiért „szerepet a tárgyat”. Másért lehetne (esetleg) haragudni Balassára, tárgyszeretete miatt semmiképpen sem. Ennek a szeretetnek a jegyei ismerhetők meg például a Vörösmaty-„újraolvasáshoz”, a „Jadviga”-kritikához, a Pilinszky és Baka István-interpretációhoz „járuló” személyes többletben, a személyes érintettség szavaiban, amelyek azonban, éppen azért, mert a tárgy szeretetét prezentálják és nem a beszélőről szólnak, elkerülnek az önkényesség, az esetlegesség, a véletlen szeszélyeit. Másszóval, Balassa írásaiban a szakértelmet a tárgyszeretet hitelesíti, ami egyúttal a kritikus személyiségének is hitelesítése. A hitelesítő szeretet nem helyettesítheti a szakirodalmi tudást, mert – erről sem lehet megfeledezni – ha az irodalom szeretetének, a tárgyszeretetének nincs fedezete az elméleti és a történeti tudásban meg tapasztalatban, akkor a szeretet önmagát és az írást profanizálja. Nincs annál elszomorítóbb látvány, ha a (tárgy)szeretetet ostoba elérzékenyülés, „baromság” (ez Balassa szavajárása) profanizálja.

A *Jadviga párnájában* – Balassa szerint – „egzisztencia és narratív poétika szétbogarozhatatlanul egymásba íródik”. E megfigyelés alapján mondható, hogy Balassa Péter írásaiban az egzisztenciát kifejező szeretet és az elméleti, kritikai, (irodalom)történeti tudás „szétbogarozhatatlanul egymásba íródik”. Erre (is) utal a könyv alcímében az „írás” mint műfajmegnevezés.

A „tárgyszeretet” persze a „befogadás munkáját” is meghatározza. A *Jadviga párnáját* többen írták; Ondris naplóját (ter-

mészetesen „talált kézirat”) Jadviga olvassa, kiegészíti, újraírja, folytatja, majd Misu, az utolsó Osztatni ír bele és végül – mondja Balassa – „mint negyedik beleíró” a „befogadás munkája”. Szerinte a befogadás „is vezeti, alkotja, alakítja” a naplót, „amennyiben mi is titkok tudói, nyomozói, kitalálói, árulói leszünk, és fordítók, megérteni vágyó félreértők; magunk is a fikció részei és munkásai”. (B. P. kiemelése) Így íródik egymásba fikció és befogadás, írás és megértés. Ennek a kibogozhatatlan „egymásba íródásnak” a tárgyszeretet a feltétele, ami legfeljebb csak akkor azonosítható a tehetséggel, ahogyan Balassa véli, ha a megértés, a „beleírás”, a fordítás olvasói, befogadói képességét is tehetségnek vesszük. Ami mellett, persze, legalább ideig óráig akár évelni is lehet (ne).

A megértés művelete és munkája a „tárgyszeretetre” épül, nélküle aligha lehetséges a megértés, mint önmegértés. Nélküle nem lehetünk se megértők, se félreértők, és ennek a hosszú, be nem fejezhető, csak félbeszakítható „történetnek” reprezentációja az „írás” Balassa Péter könyvének alcíme szerint. Ebben viszont fennáll, és nem is elhanyagolható mértékben, az irodalomról való beszéd parttalanításának veszedelme. Irodalmi kritika és irodalom(történet)i tanulmány helyett „írás”, ez a fordulat, vagy egyszerű behelyettesítés, akkora szabadságot nyit az esetlegesnek és véletlennek, hogy akár az ítélet(mondás) kényszere és felelőssége alól is felmenti a „befogadás munkáját”. E szabadság és felmentés pedig látszólag – vajon csak látszólag? – az irodalmi kritikát, értelmezést és tanulmányt, mint írást sodorja nem irodalmi, legtöbbször az ideológia vizeire. Vagy az irodalmi élet, a nemzedéki és más érdekek vizeire. Ahol hajózni nem muszáj, de „érdemes”, mert jó befektetés a jelenbe.

Balassát éppen a „tárgyszeretet” védi meg e sodrástól. Mert a „tárgyszeretet” arra is tanít, azt is megtapasztaltatja a be-

fogadóval, hogy – miként Balassa L. Molnár Mária kérdésére válaszolja – „a jelentés sohasem adott, nem egy és oszthatatlan lényeg. Nem találhatunk rá egy adott és rögzített jelentésre, ami már ott van, hanem mi adjuk a jelentést azáltal, hogy a mű kérdéseire válaszolunk. *Jelentésadás* történik, *nem pedig találás*”. Az a Richard Rorty szerint „romantikus eszme” hallatszik ki Balassa Péter szavaiból, „mely szerint az igazságot inkább létrehozuk, mint megtaláljuk”. Létrehozuk, nem találjuk a jelentést, mint a mű igazságát, és ennek a létrehozásnak, jelentésadásnak egyik, egyre erőteljesebb műfaja az „írás”. Ahogy Balassa Péter a művet és a befogadást, a szöveget és a megértést egybeolvasva írja az „írás”.

Az írást, amit régebben esszének szívtottak, és némi fenntartással ma is szólíthatnánk annak, függetlenül mostanában keltett rossz híretől, miszerint „az esszé valami önkényeskedést és tudománytalanságot értenek”. Az „írás”, ahogyan Balassa Péter műveli, akár az esszé műfajának szabadabb változata is lehetne, vagyis fokozottabban „önkényes” és „tudománytalan”, ha mondatait és szavait nem a szakértelem és a tárgyszeretet, az egzisztencia és a poétika kibogozhatatlan „egybeírása” hitelesítené.

Bányai János

Vekerdi László

A Tudománynak háza vagyon